

هزارتوی قانون اساسی

دکتر محسن خلیلی

استاد علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

به

احمد فاضل

آموزگاری بی‌همتا

در

دبیرستان علامه طباطبایی نجف‌آباد

همو که به پرسش‌های کودکانهٔ یک نوجوان دل‌بستهٔ سیاست و شیفتهٔ تاریخ
دربارهٔ سیاست و تاریخ و ایران و اسلام و جهان
خردمندانه پاسخ می‌گفت؛
بدون آزدگی و خستگی با هوشمندی و بردباری.

فهرست مطالب

چرا هزار تو؟.....	۱۳
دیباچه	۱۵
پیشگفتار	۱۹
بازنگری قانون اساسی (مشروطیت و جمهوری اسلامی).....	۲۵
مقام پیشنهادکننده و آغازگر بازنگری در قانون اساسی	۲۸
اعضا و ترکیب بازنگرندگان در قانون اساسی	۲۸
محدودیت‌های بازنگری در قانون اساسی	۲۹
تصویب نهایی بازنگری در قانون اساسی	۳۰
بازنگری در قانون اساسی مشروطیت.....	۳۰
بی‌بهرگی قانون اساسی از شیوه تجدید نظر.....	۳۱
متمم قانون اساسی مشروطیت به منزله نخستین بازنگری	۳۲
فتح تهران و تغییر قانون انتخابات به منزله دومین بازنگری.....	۳۵
انتقال سلطنت به منزله سومین بازنگری	۴۰
تبدیل پادشاه ناخشنود به پادشاه اقتدارگرا به منزله چهارمین بازنگری	۴۲
تتمیم و تکمیل اقتدارات پادشاهی به منزله پنجمین بازنگری.....	۴۵
در آرزوی پیوستگی و تداوم سلطنت به منزله ششمین بازنگری	۴۶
بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی	۴۷
بی‌بهرگی قانون اساسی جمهوری اسلامی از شیوه تجدید نظر.....	۴۷
تغییر نام مجلس شورا از ملی به اسلامی به منزله نخستین بازنگری.....	۴۹
بحث ضرورت افزایش اختیارات مجلس شورای اسلامی به منزله دومین بازنگری	۵۰
بحث مصلحت و تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام به منزله سومین بازنگری	۵۱
بازنگری همه‌جانبه قانون اساسی به منزله چهارمین بازنگری	۵۲
بررسی مقایسه‌ای.....	۵۶
تفسیر قانون اساسی (مشروطیت و جمهوری اسلامی).....	۶۵
مسئله تفسیر در قانون اساسی مشروطیت.....	۶۷

۶ □ هزارتوی قانون اساسی

- مسئله تفسیر قانون عادی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۷۱
- مسئله تفسیر قانون اساسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۷۶
- شالوده‌شکنی اصل چهل و چهار قانون اساسی..... ۸۱
- شالوده‌شکنی..... ۸۴
- زمینه تاریخی متن قانون اساسی..... ۸۵
- رمزگشایی متن اصل چهل و چهارم..... ۹۵
- نگاهی دوباره به اصل چهل و چهار..... ۹۸
- قومیت در نگرش خبرگان قانون اساسی..... ۱۰۷
- کلیات نظری..... ۱۰۹
- قومیت‌ها در ایران..... ۱۱۱
- فضای تدوین قانون اساسی..... ۱۱۳
- توضیح روش شناختی..... ۱۱۶
- مقایسه چهار عامل در بررسی خصوصیات خبرگان قانون اساسی..... ۱۲۵
- امتناع یا امکان مردم‌سالاری دینی..... ۱۴۷
- دموکراسی و دین و دموکراسی..... ۱۵۰
- نقد نظری مردم‌سالاری دینی..... ۱۶۱
- نقد عملی مردم‌سالاری دینی..... ۱۶۷
- بازنگری قانون اساسی (مجلس خبرگان ۱۳۵۸ و شورای بازنگری ۱۳۶۸)..... ۱۷۳
- مجلس خبرگان قانون اساسی و مسئله بازنگری..... ۱۷۶
- مقام پیشنهادکننده و آغازگر تشخیص ضرورت بازنگری در قانون اساسی..... ۱۸۱
- ترکیب و اعضای شورای بازنگری قانون اساسی..... ۱۸۶
- محدودیت‌های بازنگری در قانون اساسی..... ۱۹۰
- تصویب نهایی بازنگری قانون اساسی..... ۱۹۳
- تشخیص ضرورت بازنگری..... ۱۹۵
- ترکیب و اعضای شورای بازنگری..... ۱۹۶
- محدودیت‌های بازنگری..... ۱۹۶
- تصویب نهایی بازنگری..... ۱۹۷

فهرست مطالب □ ۷

قانون اساسی و دشواره توسعه	۱۹۹
زن در نگرش خبرگان قانون اساسی	۲۱۳
زنان در ایران قبل و بعد از پیروزی انقلاب	۲۲۴
فضای تدوین قانون اساسی	۲۲۸
زن در قانون اساسی	۲۲۹
خبرگان قانون اساسی و زنان	۲۳۴
تاریخ شفاهی تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۲۴۷
معنا و کارویژه تاریخ شفاهی	۲۴۹
گوناگونی سخن‌ها در خبرگان قانون اساسی	۲۵۲
کژتابی اصل ۹۹ قانون اساسی	۲۶۵
پیشینه پژوهش	۲۶۸
نظارت استصوابی	۲۷۳
حذف به قرینه در دستور زبان فارسی	۲۷۶
تحلیل یافته‌ها	۲۷۸
پدیداری قانون اساسی جمهوری اسلامی در دیدگاه امام خمینی	۲۸۵
گام‌های آغازین در طرد سلطنت و قانون اساسی مشروطیت	۲۸۷
عنوان‌یابی برای مجلس تدوین‌کننده قانون اساسی جدید	۲۹۱
مجلس خبرگان بررسی قانون اساسی جدید به‌عنوان مجلس تدوین‌گر	۲۹۷
گنجاندن اصل ولایت فقیه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۳۰۱
همه‌پرسی تصویب قانون اساسی و مسئله متمم و اصلاح آن	۳۰۳
بازنمایی اصل چهل و چهار قانون اساسی	۳۰۹
آزادی در نگرش خبرگان قانون اساسی	۳۲۳
بنیان نظری و روش شناختی	۳۲۳
مبانی زمینه‌ساز	۳۲۹
آزادی از یا آزادی واکنشی یا رهایی از بردگی و بندگی	۳۳۱
آزادی برای یا آزادی کنشی یا هدف از خلقت و چرایی آزاد بودن	۳۳۲
بازنگری قانون اساسی ایران و تحول اقتدار سیاسی	۳۴۹

۳۵۵.....	روند تاریخی
۳۵۶.....	درون مایهٔ بازنگری
۳۵۸.....	ریشه‌ها و بایستگی‌های بازنگری.....
۳۵۸.....	تحول در کیفیت اقتدار سیاسی: ایران بدون امام خمینی
۳۶۷.....	بایستگی تاریخی دانی در شناختِ پیدایشِ قانون اساسی
۳۶۸.....	ماهیت میان‌رشته‌گی قانون اساسی
۳۷۲.....	بستر تاریخی تدوین متن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۳۷۷.....	نظارت استصوابی موضوع اصل نودونهم قانون اساسی
۳۷۹.....	تک‌افتادگی واژهٔ رهبری در حکم بازنگری قانون اساسی.....
۳۸۰.....	پیدایش واژهٔ دوپهلوی رجال در اصل یک‌صدوپانزدهم قانون اساسی.....
۳۸۲.....	پیدایش سه‌گانگی اقتصادی در اصل چهل‌وسوم قانون اساسی.....
۳۸۳.....	زایش و پیدایش اصل ولایت‌فقیه در قانون اساسی انقلابی نوپدید.....
۳۸۷.....	ابزارهای جامعهٔ مدنی در قانون اساسی.....
۳۹۷.....	مطبوعات در نگرش خبرگان قانون اساسی
۳۹۸.....	اصل سوم
۳۹۹.....	اصل پانزدهم
۴۰۰.....	اصل بیست‌وچهارم.....
۴۰۴.....	اصل یکصد و شصت و هشتم.....
۴۰۹.....	فراستیِ مجمع تشخیص مصلحت نظام.....
۴۱۵.....	اصول، آرمان‌ها و اهداف کلی و خط‌مشی‌های عمومی در مذاکرات خبرگان قانون اساسی
۴۱۸.....	سیاست‌های کلی نظام در مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی.....
۴۲۲.....	گزینهٔ مختار.....
۴۲۷.....	بسط تعریف سیاست‌های کلی و ویژگی این سیاست‌ها.....
۴۴۵.....	جامعهٔ مدنی و جمهوریت
۴۴۶.....	جمهوریت و جمهوری‌گرایی
۴۴۷.....	استبداد و استبدادگرایی
۴۴۸.....	جامعهٔ توده‌ای.....

فهرست مطالب □ ۹

۴۴۹.....	جامعه مدنی.....
۴۵۵.....	حقوق شهروندی در نگرش خبرگان قانون اساسی.....
۴۵۸.....	اصل نوزدهم.....
۴۵۹.....	اصل بیستم.....
۴۶۰.....	اصل بیست و دوم.....
۴۶۱.....	اصل بیست و سوم.....
۴۶۱.....	اصل سی و دوم.....
۴۶۳.....	اصل سی و چهارم.....
۴۶۳.....	اصل سی و هفتم.....
۴۶۷.....	بررسی انتقادی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام.....
۴۷۰.....	برخی پرسش‌ها در باب سیاست‌های کلی نظام و نظارت بر حسن اجرای آن.....
۴۷۱.....	نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام.....
۴۷۲.....	نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام در شورای بازنگری قانون اساسی.....
۴۷۸.....	مقدمه‌ای بر تئوری نظارت از جنبه علم مدیریت.....
۴۸۴.....	نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام: امکان یا امتناع؟.....
۴۸۷.....	آزادی سازمان‌پیوندی و گروه‌بندی.....
۴۹۱.....	درآمدی نظری به بحث آزادی احزاب.....
۴۹۵.....	نگاه قانون اساسی به آزادی گروه‌ها.....
۵۰۰.....	نگاه قانون عادی به آزادی سازمان‌ها.....
۵۰۹.....	جهانی‌شدگی حاکمیت ملی.....
۵۱۰.....	انقلاب جهانی ارتباطات و اطلاعات.....
۵۱۱.....	حاکمیت ملی دولت‌ها.....
۵۲۷.....	خط قرمز محدودسازی آزادی.....
۵۴۵.....	آمیزهٔ مصلحت‌جمعی و فردی در قانون اساسی.....
۵۵۷.....	کارویژهٔ بنیادین قانون اساسی.....
۵۶۴.....	وفاق میثاقی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۵۶۵.....	وفاق ارزشی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....

۱۰ □ هزارتوی قانون اساسی

- ۵۶۵..... وفاق شناختی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۵۶۶..... وفاق منزلتی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۵۶۷..... وفاق نقشی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۵۷۱..... **پیش‌انگاشته‌های گفت‌وگوی تمدن‌ها**
- ۵۷۹..... **مطالعات منطقه‌ای و حقوق اساسی**
- ۵۸۱..... بایسته‌های تأسیس الگو یا مدل پیشنهادی
- ۵۸۲..... درون‌مایه الگو یا مدل پیشنهادی
- ۵۸۳..... رژیم سیاسی و نهادهای نظام حکومتی
- ۵۹۱..... کاربست مدل یا الگوی پیشنهادی
- ۵۹۷..... **قومیت در قوانین اساسی ایران**
- ۶۱۱..... **دولت اقتدارگرا در مذاکرات نخستین مجلس شورای ملی**
- ۶۲۲..... دولت مطلقه
- ۶۲۹..... مجلس
- ۶۳۴..... بازتاب آشفستگی‌های اجتماعی در مجلس اول مشروطه
- ۶۳۹..... بازتاب نیاز به «پنج‌ه آه‌نین» و «اقدام صحیح» در مجلس اول مشروطه
- ۶۴۳..... **مجلس شورای ملی و بنیادگذاری سلطنت مطلقه**
- ۶۴۴..... بازنگری در قانون اساسی مشروطیت
- ۶۴۵..... بی‌بهرگی قانون اساسی از شیوه تجدیدنظر
- ۶۴۷..... انتقال سلطنت به منزله سومین بازنگری
- ۶۴۹..... مضمون مذاکرات مجلس و شورای بازنگری قانون اساسی: قانونی یا غیرقانونی؟
- ۶۶۵..... مصلحت تجدیدنظر در قانون اساسی: نگاه برون‌متنی و ضرورت تاریخی
- ۶۷۳..... **برسازی کشمکش سیاسی در قانون اساسی عراق**
- ۶۸۰..... ویژگی‌های جامعه‌ی عراق معاصر
- ۶۸۲..... بی‌ثباتی و خشونت سیاسی
- ۶۸۵..... تدوین قانون اساسی جدید
- ۶۹۳..... **برساخت ناسازها در قانون اساسی عراق**
- ۷۰۱..... دین، مذهب و اسلام‌گرایان

فهرست مطالب □ ۱۱

۷۰۵.....	مدرنیت، دموکراسی و منفتحین.....
۷۰۹.....	قومیت، اقلیت و حس استقلال‌خواهی.....
۷۱۱.....	فدرالیسم.....
۷۱۷.....	پایه جغرافیایی قانون اساسی عراق.....
۷۲۱.....	جغرافیا و قانون اساسی.....
۷۲۱.....	یورش نظامی و دولت‌سازی نوین.....
۷۲۴.....	نگاهی به ویژگی‌های جامعه/ جمعیت‌شناختی عراق.....
۷۲۶.....	بنیان‌های جغرافیایی در قانون اساسی عراق.....
۷۲۹.....	جامعه مدنی داخلی و جهانی و اهداف سیاست خارجی قانون اساسی.....
۷۳۰.....	تصمیم‌گیری.....
۷۳۱.....	سیاست خارجی.....
۷۳۲.....	جامعه مدنی.....
۷۳۳.....	فرهنگ سیاسی.....
۷۳۳.....	فرهنگ سیاسی داخلی.....
۷۳۴.....	فرهنگ سیاسی بین‌المللی.....
۷۳۷.....	جامعه مدنی داخلی.....
۷۳۸.....	جامعه مدنی جهانی.....
۷۴۱.....	سطوح سه‌گانه تعاملات دین و جامعه مدنی داخلی.....
۷۴۳.....	جهانی‌شدن.....
۷۵۱.....	پسگفتار.....
۷۵۵.....	فهرست منابع.....

چرا هزارتو؟

لابیرنتِ فرانسوی، از ریشهٔ یونانی لابورینتوس *Labyrinthos* گرفته شده است؛ به معنای ساختمان چندسازه‌ای و پر از بخش و تکه و پاره‌های بسیار زیاد که پیدا کردن راه‌های ورود و خروج آن، بسیار دشوار است؛ تا جایی که بیگانگان نمی‌توانستند از دالان‌های تودرتو و راه‌های پرپیچ‌وخم آن، سر در بیاورند و راه خویش بیابند. بر پایهٔ افسانه‌های یونانی، هزارتو نام سازه‌ای بوده است که دیدالوس، صنعتگر افسانه‌ای یونان به سفارش مینوس، پادشاه کرت، ساخت. هدف مینوس از ساختن چنان بنایی با معماری جادویی و پیچیده، به‌دام انداختن مینوتور، موجودی افسانه‌ای با سر گاو و بدن انسان بوده است.